

סימן ז

הרחבת הגדרת מקום חשוב

- פתיחה
- "כיון דקא מיכוין מחשבתו משויא ליה מקום"
- שיטת רש"י – "מחשבתו שהוא צריך לכך"
- שיטת ר"י – מחשבתו הופכת את המקום ל'מקום חשוב'
- דין "ידו של אדם חשובה לו" לעומת דין "מחשבתו משויה לי מקום"
- סיכום

פתיחה

בשיעורים הקודמים התחלנו לעסוק בדין עקירה והנחה מעל מקום ד' על ד' טפחים. בשיעור הקודם התחלנו לבחון את ההתמודדות עם המקרים שאינם מקיימים דין זה. בשיעור זה, נבחן שתי קביעות המופיעות בגמרות, שלכאורה מערערות גם הן על הצורך שההנחה והעקירה יהיו מעל גבי מקום ד' על ד'. נפתח בסוגיה מהמשך המסכת, הקובעת שמחשבה יכולה להפוך מקום להיות כמקום ארבעה טפחים, למרות שפיזית הוא קטן יותר. לאחר מכן נחזור למסקנתה של הסוגיה העיקרית שיד אדם "חשובה לו כד' על ד'".

נבחן כיצד סוגיות אלו מתיישבות עם דין מקום ד' טפחים, וכיצד הן תורמות לנו להבנת יסוד הדין וחשיבות מושג המקום.

”כיון דקא מיכוין – מחשבתו משויא ליה מקום”

הדיון על יכולת האדם להחשיב מקום כ'מקום חשוב' לעניין עקירה והנחה, מבוסס על דיוני האמוראים בסוגיית 'זרק ונחה בפי הכלב':

אמר רבה: זרק ונחה בפי הכלב או בפי הכבשן – חייב. והאנן תנן: קלטה אחר, או קלטה הכלב, או שנשרפה פטור! – התם דלא מכוין, הכא – דקא מכוין.

אמר רב ביבי בר אביי: אף אנן נמי תנינא: יש אוכל אכילה אחת וחייב עליה ארבע חטאות ואשם אחד, הטמא שאכל חלב, והוא נותר מן המוקדשין, ביום הכפורים. רבי מאיר אומר: אף אם היתה שבת והוציאו [בפיו] – חייב. אמרו לו: אינו מן השם. ואמאי? הא אין דרך הוצאה בכך! אלא: כיון דקא מיכוין – מחשבתו משויא ליה מקום, הכא נמי: כיון דקא מיכוין – מחשבתו משויא ליה מקום.

בבלי, שבת קב ע"א

רבה מצייר מקרה בו האדם זורק חפץ שנתפס על ידי הכלב והוא חייב. ומקשים עליו מהמשנה (שבת יא, ו) האומרת שאם זרק האדם חפץ וקלטו אדם אחר או כלב, ולחילופין נשרף, פטור. רבה מסביר כי דבריו התייחסו למקרה שכוונת האדם היא שהחפץ ינוח במקום זה. רב ביבי בר אביי לומד את אותו דין מברייתא העוסקת בחיובי חטאות, כאשר הגמרא מוסיפה על דבריו וקובעת כי מחשבתו של האדם הופכת את אותו מקום לכזה שראוי להוציא ולהכניס ממנו.

יש להדגיש שבכל הסוגיה לא מוזכרת כלל ההתמודדות עם הצורך להניח דווקא במקום ד', כיוון שהדיון הוא בסיסי יותר – "אין דרך הוצאה בכך". הבעיה איתה מתמודדת הגמרא נוגעת בכך שהחפץ שנזרק מגיע ליעודו אך מתכלה בו ולכן אין זאת דרך הוצאה. חידושה של הגמרא הוא שכוונת האדם יכולה להפוך מלאכה שנעשית שלא כדרכה למעשה בעל חשיבות.

אולם, בשונה מהדיון בדברי רבה, בדיון על דברי רב ביבי בר אבבי תשובת הגמרא מעט שונה "כיון דקא מיכוין – מחשבתו משויא ליה מקום". כלומר אנו לא עוסקים רק בגדרי מלאכת מחשבת אלא גם בשאלת המקום וההנחה.

דברי רבה מובאים פעם נוספת במסכת עירובין. המשנה (עירובין י, ה) קובעת כי אסור לאדם לעמוד ברשות היחיד ולהטיל מימיו או לירוק לרשות הרבים מכיוון שבכך הוא מוציא מרשות לרשות. רב יוסף מוסיף שאם עשה כן חייב חטאת והגמרא מקשה על דבריו:

...והא בעינן עקירה והנחה מעל גבי מקום ארבעה, וליכא! – מחשבתו משויא ליה מקום, דאי לא תימא הכי, הא דאמר רבא: זרק ונח בפי הכלב או בפי הכבשן – חייב חטאת. והא בעינן הנחה על גבי מקום ארבעה – וליכא! אלא: מחשבתו משויא ליה מקום, הכי נמי מחשבה משויא לה מקום.

בבלי, עירובין צט ע"א

הגמרא מקשה על קביעת רב יוסף מהכלל שיש צורך במקום ד' על ד'. ומיישבת את דברי רב חסדא, בדרך בה היא מיישבת את דברי רבה שמחשבתו של האדם הופכת את המקום למקום ד'. בסוגיה זו דנה הגמרא במפורש בדברים מצד דיני המקום ולא מצד דרך הוצאה, ועל כן גם מובן מדוע כאן היא מתייחסת לקושי. בסוגיה בעירובין מזהה הגמרא בין דברי רב יוסף לדברי רבה, כאשר דברי רבה מוסברים מצד דיני מקום ד', אולם מסברה נראה שהזיהוי אינו הכרחי – שהרי מדובר בשני אמוראים שונים, ובנוסף מדובר בשני מקרים מיוחדים שניתן להסבירם באופן שונה. את דברי רבה ניתן להסביר כמדברים על הנחה שונה מהנחה רגילה (שהרי החפץ הגיע למקום והתכלה לצורך). ממילא, ניתן להסביר שכיוון שבשונה מהוצאה רגילה, שתכליתה השימוש בחפץ, התכלית במקרה זה היא כילויו של החפץ. מכיון שהתממשה תכלית ההוצאה, האדם מתחייב ואין צורך במקום הנחה. גם את המימרא של רב יוסף ניתן להסביר באופן שונה – המקום של רוק ושל מי רגלים הוא בגוף האדם ולכן קשה לבחון כאן מקום ד'.

על ד'. ממילא ניתן לקבוע שמקומם של הרוק ומי הרגלים נדרש לגדר אחר ואין צורך לשנות את כלל גדרי הוצאה.
למרות זאת הגמרא מחברת בין שתי המימרות ואוגדת את שתיהן לכלל אחד – "מחשבתו משויא ליה מקום".

הראשונים דנו בסוגיה זו משני כיוונים שונים: הבנת דברי הגמרא, "מחשבתו משויא ליה מקום" – מדוע מחשבת האדם הופכת את המקום לכהו בו הוא מתחייב בהוצאה? ואם אכן מחשבה יוצרת מקום חשוב, מדוע בסוגיה העיקרית לא מובא מיד תירוץ זה והגמרא פותחת בתירוץ שונים? באילו מקרים רלוונטי להשתמש במושג זה?

שיטת רש"י – "מחשבתו שהוא צריך לכך"

רש"י מסביר את דברי הגמרא:

מחשבתו – שהוא צריך לכך, משווא לה הוצאה חשובה.

רש"י, עירובין צט ע"א

רש"י מסביר כי מחשבת האדם אינה הופכת את המקום לד' טפחים אלא הופכת את ההוצאה להוצאה חשובה. דברי רש"י קושרים למעשה את דין הוצאה לגדרים היסודיים של מלאכות שבת: הדרישה שהמלאכה תיחשב מלאכת מחשבת וכן הצורך בקיום מחשבתו של העושה. במקרה שזורק האדם את החפץ לפי הכלב הוא מתחייב משום שתכלית ההוצאה התקימה – דבר ההופך את ההוצאה לחשובה. כך מובן גם מדוע אם האדם זורק באופן סתמי את החפץ לכבשן או שקלטה אחר הוא לא מתחייב, שהרי תכלית ההוצאה לא התקימה.¹

דברי רש"י תואמים את הניתוח הפשוט של דברי רבה בסוגיה בשבת כפי שהצגנו לעיל, שם לא נאמר כלל העיקרון "מחשבתו משויא ליה מקום". על שיטת רש"י יש לשאול – אם שאלת החיוב בהוצאה תלויה בכוונת ורצון האדם, מדוע קיים

1. ראו ברש"י במסכת שבת קב ע"א ד"ה מחשבתו, שם ביאר רש"י דברים דומים.

הדין היסודי המצריך עקירה מעל מקום ד' על ד' טפחים? ומה במחשבתו של האדם הופך אותה לכזאת?

כיוון מרכזי בדברי הראשונים רואה בצורך במקום ד' על ד', דרישה שהיא מעבר לכוונה. וכך כתבו התוספות:

מחשבתו משוי' ליה מקום – דוקא בכי האי גוונא דנהנה באותו מקום טפי מבמקום אחר כגון בפי כלב שיאכלנה ובפי הכבשן שתשרף שם וכן השתין ורק אבל זרק על המקלות או על שום דבר אפי' במתכוין לא אמרו מחשבתו משויא ליה מקום.

תוספות עירובין צט ע"א

לדברי תוספות לא מספיקה רק כוונת האדם במעשה ההוצאה, אלא יש צורך "שיהנה באותו מקום טפי". כלומר, שתהיה סיבה ייחודית להוצאה למקום הספציפי הזה. באופן דומה מבואר בדברי הרמב"ן (שבת ה ע"א ד"ה ידו).² ובצורה חדה יותר בדברי תוספות רבינו פרץ, המחדד את שאלת הגמרא ואת תשובת בעלי התוספות שראינו:

א"ת מאי איריא השתין ורק, אפילו כל זורק בכל מקום, אפילו נח על גבי זיו כל שהוא איכא למימר נמי מחשבתו מושיא ליה מקום, דהא נתכוין לזרוק שם על הזיו וכך היה מחשבתו. ונראה לי דלא שייך למימר מחשבתו משויא ליה מקום אלא דוקא היכא שאותו מקום צריך למחשבתו, שאינה יכולה להתקיים בענין אחר אלא באותו מקום שאין רחב ד', כגון

2. כיוונו של הרמב"ן דומה לשל תוספות אך בכמה שינויים. ראו בהערות המהדיר לכתבי הרמב"ן (מכון התלמוד הישראלי) הרב משה הרשור שהציע שהרמב"ן חולק כאן על תוספות (הערה 130) - "רבינו פליג אתוס", וסבר דרק אם המלאכה מחשביה המקום הוי חשוב, אבל תוס' ס"ל דגם מחשבת האדם יכולה להחשיב המקום. ועיקר הפלגותא לשיטתם הוא, דרבנו ס"ל לעיל דהא דבעי מקום ד' גמרא גמירא לה והוא חלק מהמלאכה, ובגדר המלאכה לא שייך למיחשבה למלאכה במחשבתו, אבל תוס' ס"ל משום דאין רגילות להניח החפץ בפחות מד' וזה אינו חסרון במלאכת ההוצאה אלא במקום, וע"ז מועיל מחשבתו לעשות המקום חשוב [עיי' מקור הלכה סימן כב]."

השתין ורק... וכן זורק בפי כלב דנתכוין להאכילו לכלב הרי הוא אין יכול לקיים מחשבתו אלא א"כ עביד הנחה בפי הכלב... ואז ודאי צ"ל מחשבתו משויא ליה מקום... אבל בעלמא כשזורק ע"ג זיו וכיוצא בו אין המקום שהוא פחות מד"ט צריך לפי מחשבתו שהרי כך הייתה מחשבתו מקויימת ברחבה ד"ט או אם הוא זורק במקום אחר, הילכך לא אמרינן מחשבתו של אדם משויא ליה מקום.

תוספות רבינו פרץ, עירובין צט ע"א

בתוספות רבינו פרץ השאלה מופיעה בצורה מחודדת יותר – הרי בכל זריקה יש 'כוונה' של האדם (כדעת רבה) ! האדם בוחר לזרוק את החפץ ממקומו בשביל שינוח במקום מסוים, ומה ייחודם של המקרים המובאים בגמרא שדווקא בהם הגמרא נותנת משקל לכוונת ההוצאה ?

ניתן גם להוסיף שאדם שלא התכוון כלל, וזרק בצורה סתמית לחלוטין, הרי הוא כ'מתעסק בעלמא' ולא שייך לחייבו לפי כללי מלאכות שבת.

תשובתו של רבינו פרץ זהה לתשובת התוספות שראינו לעיל – במקרים שהובאו בדברי רבה ורב יוסף הכוונה כוללת בתוכה את מקום ההנחה המדויק, ולכן זו כוונה שיכולה לשוות חשיבות גם למקום קטן מד' על ד'.

התוספות רי"ד דייק את הדברים בדברי רש"י עצמו:

פירש המורה מחשבתו שהוא צריך לכך משויא לי' הוצאה חשובה ויפה פירש דלאו מחשבה בלחוד בלא צורך משויא לי' שאם עקר מעל גבי קנה ברה"ר או הניח ע"ג קנה ברה"ר במחשבה ובכוונה עוקר ומניח ומפני שאין בו ד' הוא פטור מפני שאינו צריך לאותה קנה אף על פי שהיא צריך לחפץ לקנה אינו צריך אבל הכא צריך להוציא השתן מגופו וגם הרוק מפיו וכמו כך כשזורק בפי הכלב ופי הכבשן צריך להאכיל כלבו ולהבעיר אשו ומש"ה האי מחשבה משויא לי' מקום והתם צריך היא לאוכלן בפיו אבל אם הוציא חפצים בפיו אף על פי שהיא צריך לחפצים כיון שא"צ לפיו הוצאה כלאחר יד הוא וה"ה נמי יש לומר שמחשבתו משויא לי'

לרוק דבר חשוב להתחייב עליו מפני שהיא צריך להוציאו מפני שמצער:
[מהדות"ל]

תוספות רי"ד עירובין צט ע"א

הרי"ד מבאר באופן זהה לדברי רבינו פרץ אלא שהוא מוסיף ומדייק את הדברים בדברי רש"י (המורה).

מדבריהם עולה כי רק כאשר האדם צריך שתיעשה ההוצאה דווקא ממקום או למקום מסויים, "מחשבתו משוויא לי' מקום", מאידך, אם הוא היה יכול לעשות את הפעולה באופן שהעקירה או ההנחה יהיו על מקום ד' על ד' – בטלה מחשבתו ולא עשה את המקום למקום חיוב (כפי שרואים בדיון בסוגיית הנחה על קנה). לדבריהם, השילוב של המחשבה והצורך של האדם לזרוק את החפץ דווקא לאותו מקום הופכים את המקום למקום ד'.

אלא שעדיין אנו צריכים לביאור נוסף, כיצד הצורך והכוונה הופכים את המקום למקום ד' על ד', הרי פיזית אין כאן מקום?

ניתן להסביר שיטה זאת לפי הסבר הראשונים שראינו בשיעורים הקודמים ביסוד העניין של מקום ד' טפחים דווקא. רבינו תם וראשונים נוספים מסבירים כי עיקר הצורך במקום שהוא דווקא בגודל ד' על ד' נובע מהמציאות שזהו הגודל של מקום בו משתמשים להנחת חפצים. הנחה או עקירה סתמית מעל מקום קטן משיעור זה אינה נחשבת כהוצאה חשובה. במקרה שהדרך היחידה לממש את מטרת פעולת ההוצאה, היא על ידי עקירה או הנחה ממקום קטן מד' על ד', אין צורך במקום משתמר בדמות הממד הפיזי של מקום ד', ומספיקה מחשבתו של האדם שמוביל את החפץ לייעודו.

גישה זאת מתחדדת בדברי התוספות רא"ש:

...השתין ורק מה שהחשיב מקום השתן והרוק להניחם שם משויא ליה
מקום ועקירתו עקירה דלא שייך למימר עקירה אם לא שהיה החפץ מונח
קודם, אבל גבי עקירה לא שייך למימר מחשבתו משויא ליה מקום כי לא

החשיב אותו מקום כיון שלא הניח שם כלום ואף על פי שעקרו משם לא מיקריא מחשבה כיון שלא הניחו שם ולא דמי להשתין ורק.

תוספות הרא"ש מסכת שבת דף ד עמוד ב

דברי הרא"ש נובעים מהדברים שראינו עד כה בשיטת תוספות, אולם הוא מוסיף ומדייק שהדבר אפשרי רק לגבי ההנחה, ואילו העקירה לא יכולה להיות ממקום חשוב אלא רק כשנעשית מעל מקום ד'. מדבריו נראה שהסבר ל'השתין ורק' מתייחס למקום הנחת השתן והרוק אולם, יתכן ויש להסביר כי כוונתו היא שהאדם יוצרם ומניחם תחילה במקום ובכך נותן למקום זה חשיבות. על כן הוא יכול להחשיב את העקירה, כאשר בשאר המקרים חשיבות אפשרית רק בהנחה ולא בעקירה.

שיטת ר"י – מחשבתו הופכת את המקום ל'מקום חשוב'

הריטב"א מצטט את הסברו של ר"י לדין זה:

פירש ר"י ז"ל מחשבתו שחשב לנקות גופו ממנו ואהניא ליה מחשבתו להא, משויא ליה מקום למיהוי עקירה חשובה לענין שבת, וכוותה הא דאמרינן בהזורק לפי הכלב או לפי הכבשן דמחשבתו שחשב לשרפה בכבשן או להאכילה לכלב אהניא דמשוי ליה מקום, וה"ג זרק לפי הכלב כלומר שנתכוון לכך [ולא גרסינן זרק ונח בפי הכלב דמשמע שנתן] בלא כוונה וכבר פירשתיה במסכת שבת בפרק הזורק (ק"ב א') ובפרק קמא בס"ד.

חידושי הריטב"א, עירובין צט ע"א

ההסבר של ר"י אינו שונה מהסברם של שאר הראשונים דלעיל אולם הוא משתמש בביטוי מכוון: 'עקירה חשובה'. ר"י לא אומר שהאדם הופך את המקום למקום בשיעור ד' על ד' אלא שמחשבתו של האדם לנקות גופו מגדירה את המקום כ'מקום חשוב' לעניין עקירה.

ניתן להבין את שיטתו העקרונית של ר"י מתוך היסודות שראינו בשיעורים הקודמים: החיוב לעקור מעל מקום ד' נובע מהצורך לעקור ממקום קבוע וחשוב של חפץ. סתם 'מקום חשוב' הוא בגודל של ארבעה טפחים. במקרים רגילים החשיבות נובעת מצד המקום עצמו, השיעור הפיזי שלו, אולם במקרים שלפנינו החשיבות יכולה לנבוע גם ממציאות שבה האדם מחשיב את המקום.

אפשר לומר שיש כאן מעבר מחשיבה להחשבה; מעבר מ"מחשבת האדם" ל'מקום חשוב'. כאשר האדם רואה בדבר כלשהו חשיבות ביחס לשאר הסביבה, נהיה דבר זה 'מקום חשוב' וממילא ניתן לעקור ממנו דברים.³

מעבר להגדרה החדה, ניתן לראות בדברי ר"י חזרה על שיטתו כי עיקר ההוצאה היא העקירה.⁴ לפי דבריו מובן שדברי רב יוסף הם החידוש הגדול יותר ודברי רבה הם תוצאה מדבריו (כפי שניתחנו שיתכן להסביר שדבריו אינם נובעים כלל מגדרי עקירה והנחה). הסיבה לכך מובנת – מכיוון שלשיטת ר"י העיקר הוא עקירה, ממילא המימרא של רב יוסף מרכזית יותר, מכיוון שהיא עוסקת בפעולת העקירה. בדברים אלו ניתן לראות השלמה לשיטת ר"י: העקירה היא עיקר מלאכת ההוצאה. עקירה צריכה להיות 'עקירה חשובה', כלומר, עקירה ממקום חשוב, אולם מקום חשוב יכול לנבוע מגודלו או מהחשיבות אותה נותן האדם מצד מעשיו.

בשפה למדנית בה השתמשו האחרונים ניתן לומר שמקום ד' על ד' הוא רק 'סימן' למקום חשוב אולם אין זה 'סיבתו'. הסיבה העיקרית להגדרת שטח זה כמקום היא הצורך במקום חשוב עבור חפץ. כאשר הסיבה מופיעה ללא הסימן הדין נשאר עדיין אותו דין.

3. מעבר לכך, כאשר אדם לא שם לב ולא מכניס אותו לתחומי חשיבתו, הרי הדבר לא חשוב בעיניו ומעשהו נעשה ללא כוונה ורצון, כלאחר יד, מה שגורם לפטור כללי במלאכות שבת.

4. כפי שהרחבנו לעיל עמ' 86.

דין "ידו של אדם חשובה לו" לעומת דין "מחשבתו משוויה לי מקום"

נחזור כעת לסוגיה העיקרית בריש מסכת שבת. שתי שאלות עולות על היחס בין הסוגיה לדברים שראינו עד כה.

ראשית, מה היחס בין דברי רבא (בבלי, שבת ה ע"א): "ידו של אדם חשובה לו כארבעה על ארבעה" לדין "מחשבתו משוויה ליה מקום ד' על ד'" ? כלומר, האם יש כאן יסוד דומה או שמא מדובר בדין שונה ?

קושיה שניה היא, מדוע בסוגיה העיקרית הובאו כמה תירוצים ליישב את דין המשנה עם המימרא לפיה נדרשות עקירה והנחה מעל גבי מקום ד' על ד' אך לא הובאה האפשרות של 'מחשבה' ? קושיה זאת מתחזקת לאור העובדה שאחד התירוצים הוא תירוץ של רב יוסף עצמו (שהציע שהמשנה היא בשיטת רבי) – אם כך, מדוע רב יוסף לא מביא את שיטתו המובאת בסוגיה בעירובין, שם קובע כי "מחשבתו של אדם משוויה ליה מקום" ?

קושיות אלו הובאו בדברי תוספות:

קשה לרשב"א מה צריכין רבה ורב יוסף להעמיד המשנה כתנאים והא סבירא להו בפ"ב דעירובין (ד' צט. ושם) דמחשבתו משוויה ליה מקום דקאמר התם רב יוסף השתין ורק חייב חטאת ופריך והא בעינן מקום ד' וליכא ומשני מחשבתו משוויה ליה מקום דאי לא תימא הכי הא דאמר רבה זרק בפי כלב או בפי כבשן חייב וכו'

תוספות שבת ד ע"ב ד"ה אלא

הר"ש (בן אברהם) משאנן מקשה מדברי הגמרא בעירובין ולא מביא את הגמרא בשבת. מדבריו ניתן לדייק כי הוא רואה בדברי רב יוסף עיקר, כדברי רבו, ר"י. עם זאת, תירוץ תוספות בהמשך הוא תירוץ של רבינו תם, לפיו המושג "מחשבתו משוויה ליה מקום" תלוי בצורך האדם שהחפץ ינוח דווקא במקום זה. זאת בניגוד למקרה המובא במשנה בריש שבת:

... אבל הכא אינו חושש אם מקבל בידו או בכלי אחר והא דאמר לקמן (ד' ה.) הווא אמינא הני מילי היכא דאחשבה לידו אף על גב דניחא ליה

שיקבלנו בענין אחר כמו בידו היינו משום דקאמר דידו של אדם חשובה לו כד' על ד' אבל בשאר דברים לא משוי ליה מחשבתו אלא היכא דלא ניהא ליה בענין אחר.

שם

בסוגיה בתחילת מסכת שבת מדובר במקרה בו לא אכפת לאדם לקבל את החפץ בידו או בעניין אחר. לכן לא ניתן להפעיל את הכלל "מחשבתו משויא ליה מקום", שהרי לא קיימת כאן מחשבה.

רבינו תם למעשה עונה על השאלה הראשונה. לדבריו מוכח, שבשונה מהכלל "מחשבתו משויא לה מקום", הקיים רק כשאין ברירה, ומוגבל רק למקום בו האדם באמת רוצה ובוחר במקום של החפץ,⁵ הכלל "ידו של אדם חשובה כמקום" מתקיים, למרות שנוח לו גם בדרך אחרת.

הרא"ש, שכפי שראינו הבדיל בין עקירה להנחה לעניין החשבת מקום, מפצל גם הוא באופן ברור בין דין "ידו של אדם חשובה לו כד' על ד'" לבין דין "מחשבתו משויא ליה מקום":

וכן לא ירוק. אמר רב יוסף השתין ורק חייב חטאת. אף על פי שלא עקר מעל גבי מקום ארבעה מחשבתו משויא ליה מקום. ודוקא כה"ג דנהנה באותו מקום טפי מבמקום אחר. כגון זרק לפי הכלב שיאכלנו או לפי הכבשן שישרף שם וכן השתין ורק. אבל זרק לתוך ידו של חברו אפילו במתכוין לא אמרינן מחשבתו משויא ליה מקום אלא דוקא משום דידו של אדם חשובה לו כארבעה על ארבעה וכן מוכח בפ"ק דשבת (דף ה א):

רא"ש עירובין פ"י, ה

גם כאן אנו רואים שהכלל "ידו של אדם חשובה לו כמקום ד'" לא נובע מכך ש"מחשבתו של אדם משויא ליה מקום". פרשנות זאת מובאת גם בספר הישר

5. ראו בדברי מהר"ם מלובלין שבת ד ע"ב על דברי התוספות כאן שהסביר כך את מסקנת התוספות.

לרבינו תם (סימן רא) וכן נראה מדברי בעל המאור (על דפי הרי"ף א ע"ב). הדבר מתאים לשיטתם הקובעת כי העיקרון "מחשבתו משויא ליה מקום" רלוונטי בעיקר לשאלת ההנחה ותלוי בשאלת הצורך הספציפי.

הרמב"ם כותב במפורש שיש ייחוד ליד האדם:

והיסוד השלישי שלא יתחייב העוקר מרשות והניח ברשות שניה עד שיעקור ממקום שיש בו ארבעה על ארבעה ויניח במקום שיש בו ארבעה על ארבעה או יותר על כך, לפי שכל פחות משעור זה לא ינחו בו הדברים המונחים שם ולא ישארו עליו אלא אם היו דברים קטנים, וכיון שביד האדם נחים דברים גדולי הכמות ונשארים עליה כמו שנשארים הדברים הקטנים מחמת יכולת הכפיפה והפשיטה והתפיסה שיש לה לפיכך נחשבת כמקום שיש בו ארבעה על ארבעה, ומי שהניח חפץ ביד אדם כאלו הניחו בקרקע המקום שבו אותו האדם.

פירוש המשנה, לרמב"ם, שבת א, א⁶

לדברי הרמב"ם, ידו הקטנה של האדם נחשבת לדבר בעל כוח בשל יכולת קפיצת ידו ושמירת הדבר האחוז בה. דבריו משלימים את שיטתו העקרונית כי הצורך בהנחה על גבי מקום ד' על ד' נובע מסברה – רק בשיעור כזה החפץ נשמר. ממילא מובן מדוע דין יד האדם שונה, שהרי בכוחה לשמור על דברים על ידי מורכבותה ושליטת האדם בה, על אף גודלה.

כפי שכבר ראינו⁷ הראשונים הביאו שתי אופציות להסביר מדוע צריך דווקא מקום ד': שיטת רבינו תם והרמב"ם הסוברים שהגדר נובע מצד שימור החפצים; ושיטת ר"י, הקובע שהגדר נובע מצד הגדרת עקירה ממקום חשוב. לשני הפירושים ניתן להסביר כי כל מקום בו הדברים מונחים באופן טבעי – שם מקומם ויש להם גדר של מקום ד', ולכן שתן ורוק נחשבים לנעקרים ממקומם.

6. ראו גם בפירוש המשנה לרמב"ם, מסכת עירובין י, ה.

7. לעיל סימן ה, עמ' 79.

אולם לגבי דין יד נראה שהסבר הרמב"ם אינו מתאים לשיטת ר"י. ניתן להציע לבאר את שיטת ר"י באמצעות פירוש ייחודי שהציע רבינו חננאל בן שמואל, מחותנו של הרמב"ם הממשיך לבית מדרשו, שהלך בדרך שונה לחלוטין. בתחילת דבריו מביא רחב"ש את תשובת בעלי התוספות, אולם בהמשך דבריו הוא מציע פירוש אחר:

...יש בו פירוש אחר, הואיל והשתן או הרוק עומד באותו מקום כמו ישיבת החפץ במקום שיש בו ד', נשאר דינו כדין מקום שיש בו ד'. וכך אמרנו במסכת שבת, ידו של אדם חשובה לו כד', ואע"פ שאין בה ד'. ולפירוש השני דעת רבנו נוטה...

פירוש רבינו חננאל בן שמואל, עירובין צח ע"ב

רחב"ש מבאר למעשה שכל הקשיים שעלו בתוספות על הגמרא בתחילת מסכת שבת נדחים מפני שמסקנתה זהה לדברי רב יוסף, כי העיקרון "ידו של אדם חשובה לו כד'" על ד'" נובע מהעיקרון שמחשבתו של האדם יכולה להחיל על דבר גדר של מקום חשוב. רחב"ש מסיים ומציין כי גם הרמב"ם נוטה לפירוש זה (אולם הדברים לא תואמים את ההסבר שראינו בפירוש המשנה).⁸

דברי רחב"ש יכולים לסייע לנו להבין לעומק את שיטת ר"י. לדבריו, ידו של אדם חשובה כמקום ד' לא בגלל כוחה לשמור חפצים, אלא כיוון שהאדם מחשיב אותה כמקום חשוב. כלומר, בדומה לדין "מחשבתו של אדם משויא ליה מקום" יש כאן 'עקירה חשובה' המחליפה 'מקום חשוב'.

8. סוף דבריו של הרחב"ש קשים מדברי הרמב"ם בהלכות שבת יג, ב-ג. בהלכה ג' השתמש הרמב"ם בלשון הגמרא "מפני שמחשבתו משימה פיו מקום ארבעה", לא כרבינו חננאל בן שמואל. ראו בהערת המהדיר לפירוש הרחב"ש למסכת עירובין (עמוד תתקע הערה 31) שקיבל מרבו הרמב"ם שכאן יש להעדיף את פירושו למשנה על משנה תורה, למרות שבדרך כלל הולכים על פי משנה תורה, שנכתב מאוחר יותר.

סיכום

הגמרא בשתי סוגיות מחדשת את המושג "מחשבתו משויא ליה מקום" ומחילה אותו כהסבר לדבריהם של רב יוסף ורבה.

ראשונים רבים ביארו שכלל זה מוגבל לכך שיהיה גם רצון וגם צורך. ביארנו ששיטתם מתאימה לסייעת הראשונים הסוברת כי מקום ד' על ד' נובע מהצורך בשמירה. לכן, במקרים מיוחדים אלו אין צורך במקום משתמר, הממד הפיזי של מקום ד', אלא מספיקה מחשבת הייעוד.

לעומתם, נראה על פי שיטת ר"י שאכן יש עניין בכוח המחשבה, זאת בגלל שעיקר הצורך במקום ד' על ד' איננו בגלל ההנחה והשמירה אלא דווקא בגלל העקירה. לאור זאת ביאר ר"י שבמקרים אלו יש 'עקירה חשובה', כלומר נתינת החשיבות על ידי האדם יכולה להפוך את העקירה למשמעותית גם אם אין מקום ד' על ד'. לפי שיטתו כלל זה נובע מהעובדה שהאדם יכול להפוך מקום לד' טפחים על ידי מחשבתו ורצונו.

קושי נוסף שראינו הוא ממהלך הסוגיה בתחילת מסכת שבת. בסוגיה מובא למסקנה שידו של אדם חשובה לו כמקום ד' על ד' טפחים, ואילו סברת "מחשבתו משויא ליה מקום" לא מוזכרת כלל. מעבר לכך, רב יוסף עצמו מנסה להעמיד את המשנה באופן אחר.

אגב העיסוק בשני המקורות, בחנו את הקשר בין דין ידו של אדם חשובה לו כמקום ד' על ד' ודין מחשבתו משויא ליה מקום ד' על ד' טפחים.

מדברי ראשונים רבים נראה שאכן מדובר בשני דינים שונים, דין "מחשבתו משויא ליה מקום", הנובע מהצורך ומכוונתו של האדם ורצונו; ודין "ידו של אדם חשובה" שחל תמיד, אף ללא כוונת האדם, כיוון שהיד בכוחה לשמור יותר משאר דברים.

סיימנו בשיטתו של רבינו חננאל בן שמואל הסובר שאין חלוקה בין דין ידו של אדם חשובה לו כד' לבין דין מחשבתו משויא ליה מקום. ביארנו שדבריו יכולים לבאר את שיטת ר"י הסובר שכל דין עקירה והנחה מעל מקום ד' על ד' טפחים נובע מהצורך בעקירה חשובה, כאשר הטעם עומד לשני הדינים יחד.

